

AJANKOHTAISTA:

AIKA JA PAIKKA KANSANRUNOUEDESSA: MALL HIIEMÄEN SYNTYMÄPÄIVÄKONFERENSSI

Aeg ja ruum rahvaluules 1.–2.2.2007 Riidaja Torupillitalus, Eestis.

Mari Sarv ja Andreas Kalkun

Mall Hiimäen on sanottu olevan folkloristi, joka on antanut virolaisille heidän aikansa. Mall Hiimäen tutkimukset Viron kalendaariperinteestä ovat vaikuttaneet niin virolaiseen kansatieteeseen kuin folkloristiikkaankin, ja erityisesti kahdeksanniteinen Viron kansanomaisen kalenteri (Hiimäe 1981–1999, 1. niteen toimittaja oli Selma Läht) on ollut aina suosittu kirja.

Täyttäessään 70 vuotta Mall julkaisi kaksi laajaa kokoelmaa. *Päiv ei ole päiväle veli* (2006) on kokoelma etelävirolaisesta kalendaariperinteestä ja *Sõnajalg jaaniööl* (2007) sisältää Mallen kirjoituksia eri vuosikymmeniltä. Eitellessään kirjojaan kollegoilleen ja ystävilleen Mall muisteli, miten hän folkloristin uransa alussa odotteli vuosikausia saadakseen luvan julkaista kirjoja tai väitellä. Mallen asema tieteen kentällä samoin kuin Viron folkloristiikkakin ovat muuttuneet paljon aikojen saatossa. Varmasti yksi syy näihin muutoksiin on se, että nöyryytyksistä ja vaikeuksista välittämättä Mall Hiimäe on jatkanut työtään perinteentutkijana, julkaissut paljon merkittäviä kirjoituksia ja tuonut uudenlaisia teemoja ja näkökulmia folkloristiikan tutkimusperinteeseen. Vuonna 1971 kirjoitettu ja seitsemän vuotta myöhemmin julkaistu *Kodavere pajatused* (1978) muutti virolaisten tutkijoiden käsityksiä kansanomaisesta kerronnasta, toi uusia näkökulmia proosaperinteen lajeihin ja niiden kehitysvaiheisiin sekä toimi samalla esimerkkinä uudenlaisesta kenttätutkimuksesta. Mallen laaja kenttätutkimus ja Viron Kansanrunousarkiston kokoelmien perusteellinen tuntemus ovat synnyttäneet hyvin erilaisia tutkimuksia. Kaikissa Mallen aikaansaannoksissa näkyy hänen persoonallinen hahmonsensa. Hän on edelleen metsänvartijan tytär ja kapinallinen, joka sanoo rohkeasti sanottavansa ja ilmestyy paikalle toppatakissa, kun häntä haastatellaan valtion tiedepalkintojen kunniaksi.

Viron Kansanrunousarkisto järjesti Mall Hiimäen syntymäpäiväkonferenssin Etelä-Virossa Mulgimaalla ”Säkkipillin” tilalla (Torupillitalus). Tämä Viron

folkloristien talvikonferenssi oli sarjassaan toinen, ensimmäinen järjestettiin vuonna 2005. Tällä kertaa pyydettiin esitelmiä sellaisilta aihealueilta, joita Mall Hiimäe on tutkinut. Mall puhuu mielellään itsestään metsäihmisenä, ja paikka oli siksi hyvin valittu. Konferenssin nimi ”Aika ja paikka kansanrunouudessa” kuvastaa myös Mall Hiimäen tutkimusten lempiaiheita.

PERINNETIEDON SÄILYMINEN JA UUSI ELÄMÄ

Heiki Valk (Tarton yliopisto) on arkeologi, joka on pyrkinyt yhdistämään arkeologiaa ja kansanrunousarkiston tietoja muinaisjäänöksistä. Hän pohdiskeli esitelmässään, miten ja miksi tieto eri muinaisjäänöksistä on eri alueilla säilynyt tai hävinnyt. On merkityksellistä, että esimerkiksi tieto hautapaikoista on säilynyt pidempään kuin tieto muista muinaisjäänöksistä. Muinaisjäänöksiä koskeva kertomusperinne ja pysyvä asutus ovat edellytyksiä paikallisen muistin säilymiselle. Myös seminaarin kaukaisin esiintyjä Irma-Riitta Järvinen (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto) käsitteli perinteen säilymistä läpi vuosisatojen puhuessaan pyhiä naisia, Annaa ja Katariinaa koskevasta suullisesta kansanperinteestä Suomessa. Myöhäiskeskiajalla katolisen kirkon avulla levinneellä perinteellä oli tärkeä osa naisten arkielämän piirissä: Katariina oli nuorten naisten ja näiden töiden suojelupyhimys, Anna pikemminkin perhe- ja sukuyhteyksien vartija. Tästä syystä mielikuvat pyhistä naisista säilyttivät pääpiirteensä huolimatta 300-vuotisesta luterilaisuuden kaudesta, joka näitä perinnekuvitelmiä ei tukenut.

Historioitsija Jüri Metssalu (Mahtran talonpoikaismuseo) osoitti, miten Viron kansallinen historiankirjoitus on luonut hyvin vaikuttavia tarinoita, joita toistetaan ja uusinnetaan yhä uudelleen ja uudelleen, ja jotka vieläkin muokkaavat kuvaamme Viron historiasta. Henrik Lättiläinen kirjoitti *Lävinmaan kronikassa* (Russow 2004), että virolaiset ovat 1200-luvulla käyneet neuvotteluja Raigele-nimisessä paikassa. Tästä pienestä tiedosta on 1900-luvulla syntynyt kaunis tarina virolaisten muinaisesta parlamentista ja sen asuinpaikasta. Tarinoiden luomisesta ja folkloren kehittymisestä puhui myös Reeli Reinaus (Tarton yliopisto), joka on tutkinut erästä Karulan kansallispuistossa (Virossa) sijaitsevaa maatilaa. Tila tarjoaa elämys- ja luontoturisteille erilaisia kokemuksia ja retkiä runsain tarinoin höystettynä. Tilaa kutsutaan ”Metsän Akan Perhepuistoksi”, ja sen emäntä on koulutukseltaan folkloristi. Tällaisesta nykyilmioistä neutraalisti puhuminen on hyvin vaativa ja monimutkainen tehtävä. Esimerkiksi esittelyä kuunnellutta Säkipillin tilan isäntää narkästytty puhujan käyttämä termi ”tekoperinne”. Marju Kõivupuu (Tallinnan yliopisto) kuvasi esitelmässään, miten muun muassa Tallinnan yliopistossa viroa opiskelevat venäläiset nuoret viettävät erilaisia kalenterijuhlia. Viron maanviljelijöiden töihin pohjautuvan kansanomaisen kalenterin merkkipäivät ovat muuttuneet monikulttuurisessa kaupungissa saaden uudenlaisia merkityksiä. Kõivupuu käsitteli myös median kehittämistä ja välittämiä kuvia erilaisista pyhistä.

PERINTEEN KONTEKSTISTA, FUNKTIOSTA JA ESITTÄJÄN RAJALLISESTA VAPAUEDESTA

Taive Särgin (Viron Kirjallisuuseumuseo) ja Aado Lintropin (Viron Kansanrunousarkisto) esityksissä pyrittiin konstruoimaan vanhojen tapojen ja laulujen kontekstia käyttäen virolaisen perinteen tulkitsemisessa apuna muiden suomalais-ugrilaisten kansojen perinnettä. Särg osoitti, miten virolaisten ja yleensä itämerensuomalaisten luomisrunojen teksteistä, konteksteista ja melodioista voi löytää useita viitteitä keinumiseen. Perinteisesti on ollut tapana keinua vain tiettyinä aikoina vuodesta, erityisesti vuoden tai uuden kauden alkua merkitsevällä ajalla. Monet luomisrunoissa esiintyvät motiivit (muniminen, synnyttäminen) viittaavat siihen, että luomisrunojen kontekstina on ollut maaginen riitti hedelmällisyyden ja uuden alun varmistamiseksi. Lintrop puhui virolaisten ja udmurttien vanhasta tavasta kertoa arvoituksia ja tarinoita vuoden limi-naalikausilla pohtien näiden tapojen mahdollisia syitä. Udmurttien kansanomaisessa ajattelussa tärkeitä aikoja ovat keskipäivä ja keskiyö, mutta virolaisille merkityksellisempiä ovat hämärän ajat, kuten aamu- ja iltahämy. Hämärässä ja ”henkien aikana” (eli jakoaikana) kertominen ja arvaaminen ovat olleet merkityksellisiä ja maagisia keinoja jonkin hyveen saavuttamiseksi. Udmurttien uskonnossa esimerkiksi talvisen kertomisen ja arvaamisen sekä kotieläinten hyvinvoinnin välillä oli ilmeinen yhteys; tarinoita sai kertoa talvella ainoastaan ennen eläinten poikimista.

Madis Arukask ja Andeas Kalkun Tarton yliopistosta tarkastelivat järjestyksen ja kaaoksen suhdetta surutilanteisiin liittyvissä teksteissä, kuten kuolinitkuissa ja sotakirjeissä. Arukask analysoi itkugenreä ja totesi, että kuolinitku ei ole pelkästään itkijän lyyristä puhetta itsestään ja surustaan vaan sillä on yhteisössä omat tehtävänsä: sosiaalisen sidonnaisuuden uusintaminen ja vainajanpelon torjuminen, minkä lisäksi sillä on myös terapeutin funktio. Nämä tehtävät ovat tavallaan vakiintuneet itkuteksteihin. Esiintyjä oletti, että setukaisten kuolinitkujen suuri lyyrinen vapaus on suhteellisen myöhäistä perua. Samankaltainen toistuvan sanamuodon ja itsensä ilmaisun välinen suhde on löydettävissä myös kirjeistä, joita Jakob Ploom lähetti sodasta vaimolleen, lapsilleen ja veljensä perheelle 1900-luvun alussa. Andreas Kalkun osoitti, että kirjeet oli kirjoitettu melko pysyvää rakennetta ja osittain myös kirjeestä kirjeeseen toistuvia lauseita käyttäen. Toki niihin mahtui myös pieni, mutta merkityksellinen annos elämän pienten seikkojen ja tuntemusten kuvausta, surkuttelemista ja lohdutusta. Puhujan mukaan kirjeiden tarkoituksena oli kertoa molemmille osapuolille elossa olemisesta. Tämä oli perhesuhteiden ylläpitoon tähtäävä perhestrategia. Kirjeiden tulon loppuminen kertoi yleensä sotilaan kaatumisesta.

IHMISEN JA LUONNON SUHDE KANSANPERINTEESSÄ

Mall Hiiemäen perinpohjaista Viron luonnon tuntemusta osoittavat hänen lukuisat tutkimuksensa, joissa kansanperinteen ja luonnontieteiden tietoa on käytetty rinnakkain. Tällaisista artikkeleista voisi mainita esimerkkeinä *Neljäkymmentä lintua virolaisessa*

kansanuskonnessa (1996–1997) ja *Kaksikymmentäkaksi kalaa virolaisessa kansanuskonnessa* (1999–2000). Monissa konferenssin esitelmissä pyrittiin yhdistämään perinteentutkimusta ja luonnontieteitä Mallen tavoin. Ulvi Pihlik (Tarton yliopisto) ja Ants-Johannes Martin (Tarton maatalousyliopisto) edustivat konferenssissa Mall Hiimäen ei-humanistisia ystäviä. Pihlik analysoi Viron Kansanrunousarkistosta löytyviä tietoja lääkekasveista farmakologin eli lääkeaineiden tutkijan näkökulmasta. Hän antoi esitelmässään hyvän kuvan lääkinnässä käytettävistä kasveista ja niillä hoidettavista sairauksista. Muurahaisten tutkija Ants-Johannes Martin kertoi muurahaisten osasta kansanlääkinnässä ja nosti humoristisesti esille samankaltaisuuksia muurahaisten ja ihmisten elinjärjestelmässä: molemmille ovat tuttua sosiaaliset struktuurit, yhteisöllinen elämäntapa, rakentaminen, sairaudenhoito ja muut pelastuspalvelut, ruuan säilyttäminen ja valmistaminen, maanviljely sekä karjankasvatus.

Ilmar Rootsi ja Pille Kippar puhuivat kertomusperinteessä hyvin tutuista metsäneläimistä, sudesta ja ketusta. Susitutkija Ilmar Rootsi Viron luonnontutkijoiden seurasta vertaili suteen liittyviä tarinoita, uskomuksia ja sanontoja luonnontutkijoiden havaintoihin suden käyttäytymisestä ja olemuksesta. Esitelmä synnytti keskustelua siitä, minkä verran eri aikoina muistiin merkityt havainnot ovat saattaneet saada vaikutteita perinnetiedoista. Viron eläinsatujen katalogin kokoonpanija ja Tallinnan yliopiston emeritaprofessori Pille Kippar tarkasteli satutyypin ”Ketun rekimatka” (ATU 158) henkilöiden ja yksityiskohtien paikallisia eroavaisuuksia koko tyypin levinneisyysalueella; vyöhykkeellä, joka ylittää Karjalasta Turkkiin saakka.

KOHTAAMISIA

Kysymys tutkijoiden ja haastateltavien eri maailmoista ei varmastikaan ole vieras laajan kenttätökokemuksen omaavalle Mallelle. Pitäisikö perinteenkerääjien ja -tutkijoiden puhua omalla vai perinteenkantajien kielellä? Tulisiko tutkijan luokitella aineistoa omasta näkökulmastaan käsin vai hyväksyä informanttien luokitustavat? Tarton yliopiston Viron ja vertailevan kansanrunouden tutkimuksen professori Ülo Valk nosti Intian paikallisperinteestä poimittujen esimerkkien kautta kysymyksen, missä määrin folkloristeille tavanomainen terminologia ja selväpiirteinen genreluokitus ovat tarpeellisia luonnehtimaan perinteen todellista elämää. Paikallisperinne käsittää itsessään useaan eri genreen kuuluvaa suullista perinnettä (Intiassa muun muassa tietoja kylän jumalista) ja perinteenkantajat käyttävät perinteestä puhuessaan niin sanottuja etnisiä genrenimityksiä. Vatjalaisten ja inkeriläisten uskonnosta kiinnostunut Ergo-Hart Västrik (Viron Kansanrunousarkisto) on löytänyt aiheensa kannalta mielenkiintoisia muistiinpanoja suomalaisten runonkerääjien matkakertomuksista 1800-luvulta. Uskontoja koskevien havaintojen ohella matkakirjoihin on kirjattu myös luterilaisten suomalaisten ja ortodoksisten vatjalaisten ja inkeröisten keskinäisiä ennakkoluuloja. Ksenia Mүүrseppää useaan otteeseen haastatellut Merili Metsvahi (Tarton yliopisto) totesi, että haastatteluihin osallistuminen auttoi Kseniaa määrittelemään uudelleen identiteettiään hänen muutettuaan maalta kaupunkiin ja Setumaalta Viroon. Asuin-

paikan vaihtamisella oli tärkeä rooli hänen elämänsä ja elinaikansa jaksottelussa. Ksenia Määrseppän omaa tekstien genreluokitusta voidaan lähestyä juuri tältä pohjalta – sekä hänen omiin elämänvaiheisiinsa että ”vanhoihin” perinneteksteihin lisättyjen aikamääreiden kautta.

Mall Hiemäen syntymäpäiväkonferenssi vieraanvaraisella Säkkipillin tilalla Mulgimaan metsien keskellä tarjosi osallistujille oivan mahdollisuuden nauttia kiinnostavista esitelmistä, Etelä-Viron luonnosta, hyvästä seurasta, tilan tyttärien konsertista sekä Mall Hiemäen läsnäolosta. Kuvia tapahtumasta ja konferenssin esitelmien abstraktit löytyvät Internetistä osoitteesta <<http://www.folklore.ee/rl/era/uudis/mall70/kava.htm>>.

KIRJALLISUUS

RUSSOW, BALTHASAR 2004: *Liivinmaan kronikka: 1584*. [Suomentanut ja toimitanut Timo Reko.] Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1006. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HIIEMÄE, MALL 1978: *Kodavere pajatused: kujunemine ja koht rahvajututraditsioonis*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. Tallinn: Eesti raamat.

— (toim.) 1981–1999: *Eesti rahvakalender 2–8*. Tallinn: Eesti raamat.

— 1996–1997: Nelikümmend lindu eesti rahvausundis I–IV. – *Mäetagused* 1–5 [online]. < <http://www.folklore.ee/tagused/nr1/linnud.htm> > [1.4.2007.]

— 1999–2000: Kaksikümmend kaks kala eesti rahvausundis I–III. – *Mäetagused* 11–13. [online]. < <http://www.folklore.ee/tagused/nr11/kala.htm> > [1.4.2007.]

— 2006: *Päiv ei ole päiväle veli: lõunaesti kalendripärimus*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 22. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

— 2007: *Sõnjalg jaaniöö*. Eesti mõttelugu 73. Tartu: Ilmamaa.

FM Mari Sarv ja FM Andreas Kalkun ovat perinteentutkimuksen jatko-opiskelijoita Tarton yliopistossa ja työskentelevät Viron Kansanrunousarkistossa.